

Kuusamo 2020

Kaarelansalmen ranta-asemakaavan arkeologinen inventointi

Jaana Itäpalo ja H.-P. Schulz 9.12.2020

KESKI-POHJANMAAN ARKEOLOGIAPALVELU

Tiivistelmä

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologisen inventoinnin Kuusamon Kitkan kylän Kaarelansalmen ranta-asemakaavan alueella. Työn tilaaja on KimmoKaava Tmi. Maastotyön tekivät FM Jaana Itä-palo ja FM/MA Hans-Peter Schulz 2.6.2020, yht. 1,5 henkilötyöpäivää.

Inventoinnissa kartoitettiin kolme uutta munausjäännekohtetta, jotka sijaitsevat ryppäinä harjanteen itä-päässä: 1 Possoniemi 1, esihistoriallinen pyyntikuoppa, 2 Possoniemi 2 historiallinen rännihauta ja 3 Possoniemi 3 historiallisen ajan kuoppamiilut. Kohteilla on yhteinen aluerajaus.

Sisällysluettelo

S.

1. Perustiedot.....	2
2. Lähtökohdat ja menetelmät.....	2
2.1 Esiselvitys.....	3
2.2 Maastoinventointimenetelmä.....	4
3. Maisema, topografia ja geologia.....	4
3.1 Valokuvat	5
4. Alueen maankäytön historiaa	6
5. Tulokset.....	7
Yleiskartta kohteet.....	7
6. Kohdehakemisto.....	8
7. Kohdekuvaukset.....	9
8. Aineistoluettelo.....	12

1. Perustiedot

Inventointialue: Kaarelansalmen ranta-asemakaava; kiinteistö 305-422-60-6 Possoniemellä Kaarelansalmen pohjoispuolella Ylä-Kitkan ja Ala-Kitkan välisellä kannaksella Kuusamon keskustasta noin 32 km, pinta-ala noin 7,9 ha

Tilaaaja: KimmoKaava Tmi

Inventoinnin laji: osainventointi

Kenttätyöaika: 2.6.2020, 1,5 henkilötyöpäivää

Karttanumerot: TM35-lehtijako, T5133R (mk 1:20000)
vanha yleislehtijako, 4611 10, 4611 11 (mk 1:20000)

Korkeus: n. 240 - 251 m mpy

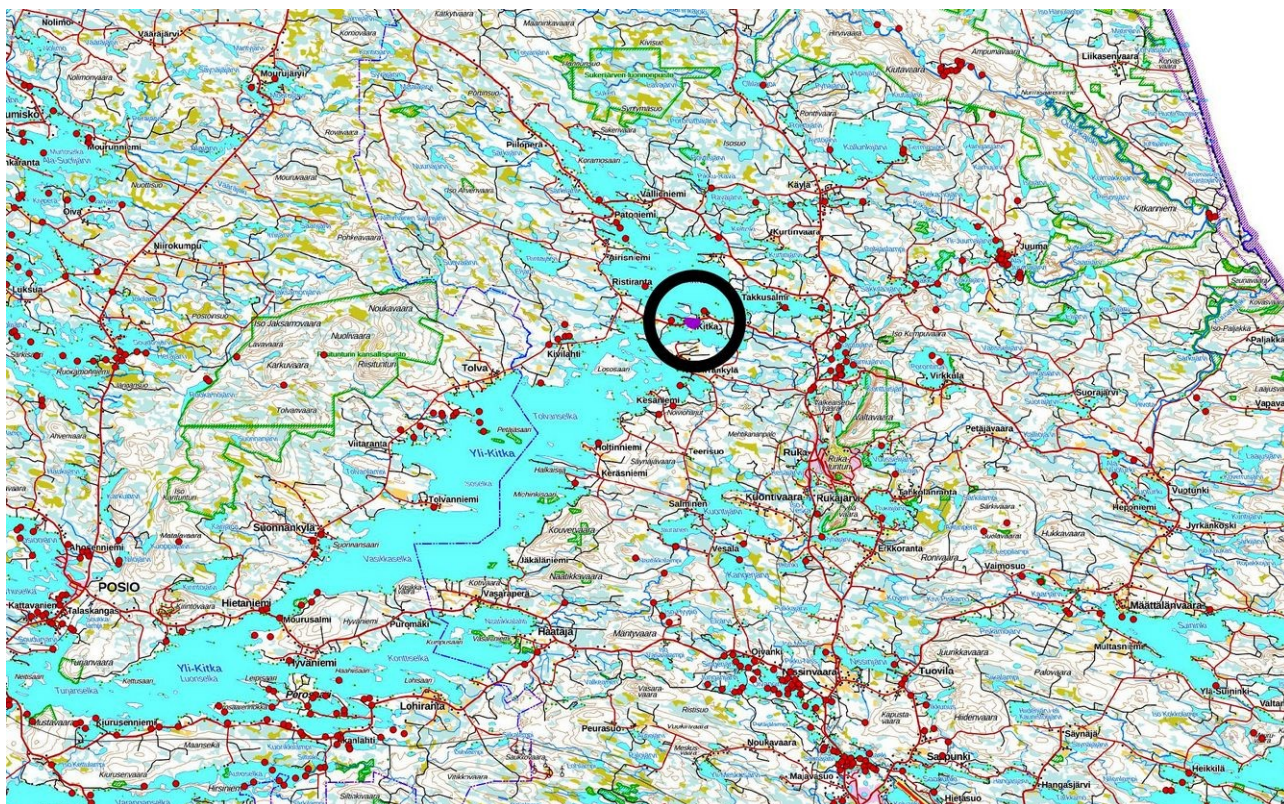
Koordinaattijärjestelmä: ETRS-TM35 FIN -tasokoordinaatisto

Kopio raportista: Museoviraston arkisto (digitaalinen kopio) Pohjois-Pohjanmaan museo (dig. kopio)

Aiemmat löydöt: -

Inventointilöydöt: -

Aiemmat tutkimukset: (Lähiseutu)
A. Erä-Esko inventointi 1956
A. Kopisto kaivaus 1970 (Lehtoniemi)
A. Erä-Esko inventointi 1975
Mika Sarkkinen inventointi 1999
Mika Sarkkinen inventointi 2005
Sami Viljanmaa/Aura inventointi 2010
John Lagerstedt inventointi 2011
Mika Sarkkinen tarkastus 2020 (Lehtoniemi)

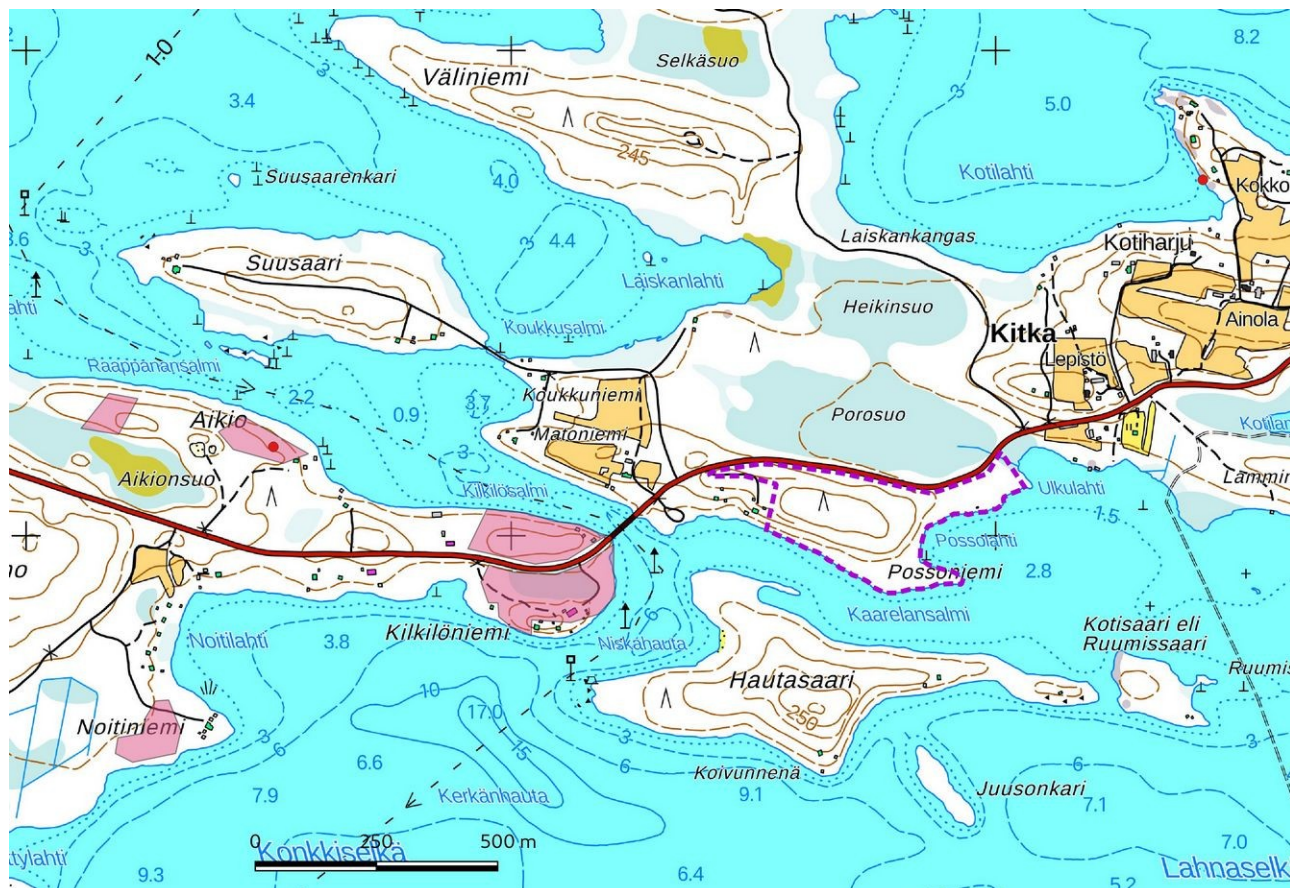
Kartta 1. Kaava-alueen sijainti merkitty mustalla ympyrällä. Muinaisjäännösrekisteriin tallennetut kohteet pienenä punaisena pisteinä. Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1:250 000, 11/2020.

2. Lähtökohdat ja menetelmät

Kaava-alue (kiinteistö 305-422-60-6) sijaitsee Possoniemellä Kaarelansalmen pohjoispuolella Ylä-Kitkan ja Ala-Kitkan välisellä kannaksella Kuusamon keskustasta noin 32 km pohjoisluoteeseen; alueen pinta-ala on noin 7,9 ha.

Ennen inventointia kaava-alueelta ei tunnettu muinaisjäännös- tai kulttuuriperintökohteita. Lähistöllä on kolme kohdetta: noin 700 m koilliseen kivikautinen asuinpaikka/kvartsilouhos rannassa (Kokkonieniemi, tunnus 305010005); niemeltä pellolta on löydetty skandinaavinen vasarakirves (2 katkelmaa KM 5220 ja KM 8337). Noin 0,3 - 1,6 km itään kuudella paikalla on II maailmansodan aikaiset taistelukaivannot (Noitiaho, tunnus 1000019910; kohde kuuluu Salpalinjaan). 3,5 km etelään Lehtoniemen Palosaarella on ”todennäköisesti 1600-luvun alkuun ajoittuva ruumishautaus. Tämä saamelaisena ns. noidanhautana tunnettu löytö on tutkittu vuonna 1970” (lainaus rekisteriportaalin kuvauksesta); kohde Lehtoniemi, tunnus 305010073, löydöt: PPM 7133:1-13.

Kartta 2. Suunnittelualue. Kaava-alueen raja violetilla katkoviivalla; mj-rekisteriin merkityt kohteet punaisena pisteinä ja kohteen Noitiahon (1000019190) aluerajaukset vaaleanpunaisena. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000; 12/2020.

2.1 Esiselvitys

Arkeologisen potentiaalin arviointi perustui eri aineistoihin, joiden avulla asemoitiin nykyiselle karttapohjalle tunnetut ja mahdolliset uudet muinaisjäännökset sekä muut ihmisen aikaansaamat pois käytöstä jääneet rakenteet ja niiden sijainnille potentiaalisia maaston kohtia.

Keskeisiä aineistoja ovat GTK:n kallio- ja maaperäkartat, Maanmittauslaitoksen ortoilmakuvat, korkeusmalli sekä laserkeilausaineisto ja Museoviraston arkeologisista kohteista ylläpitämä digitaalinen tietokanta. Kirjallisuuden ja vanhimman karttamateriaalin avulla on pyritty selvittämään alueella sijaitsevat poiskäytöstä jääneet yli 100 vuotta vanhat asutus- ja elinkeinohistorialliset kohteet. Vanhin aluetta kuvaava tarkempi karttamateriaali on 1800-luvun puolivälistä. Vanhimmat peruskartat ovat vuodelta 1964, niiden avulla on arvioitu lähihistoriassa tapahtuneita maankäytön vaikutuksia mahdollisiin alueella sijaitseviin arkeologisiin kohteisiin.

Kartta 3 Ortokuva. Kaava-alueen raja violetilla katkoviivalla. Maanmittauslaitoksen ortokuvat 12/2020.
>wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

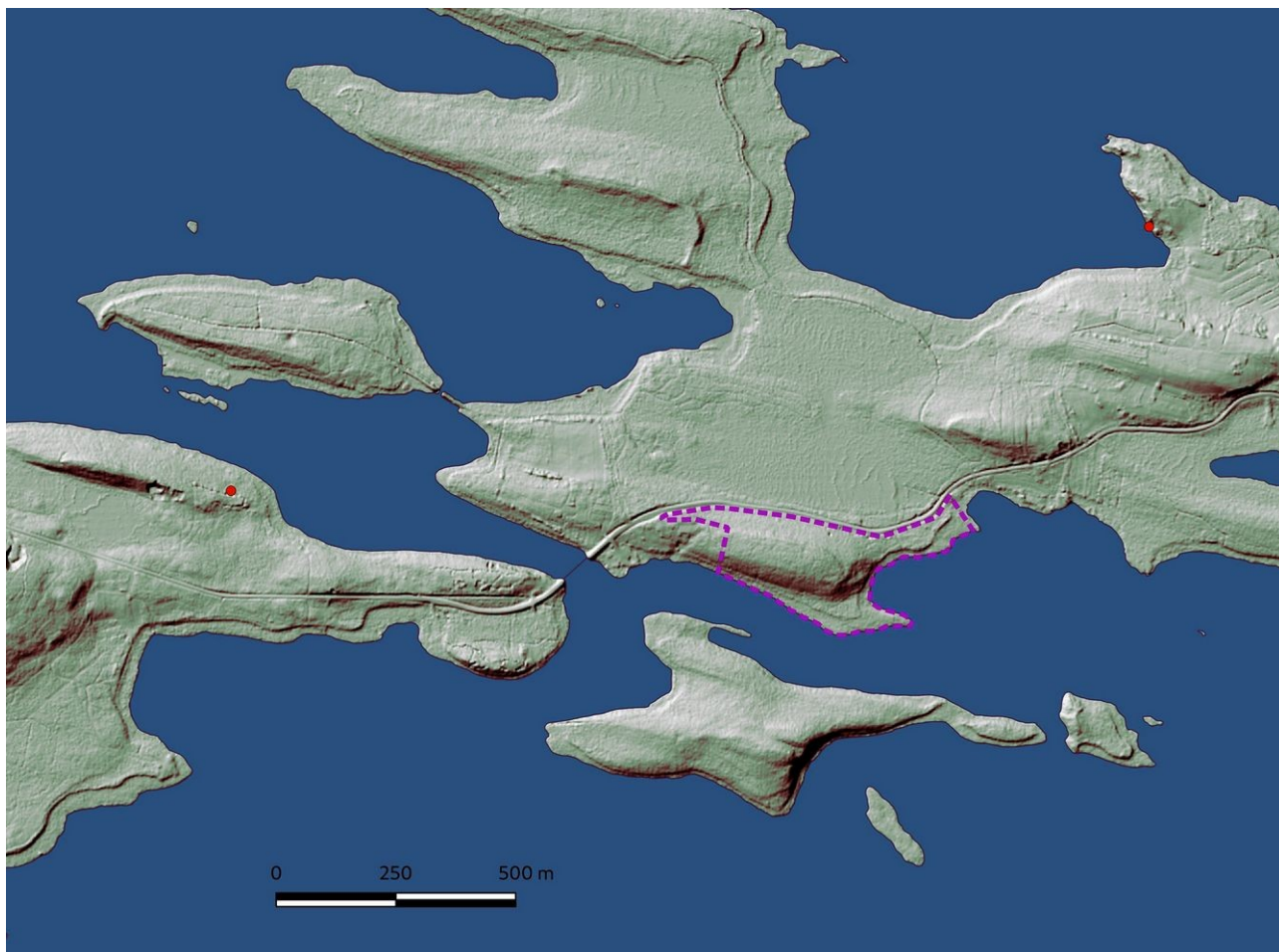
2.2 Menetelmät

Koko alue tarkastettiin pintahavainnoimalla, koepistoja tehtiin hiekkatasanteella etelärannan läheisyydessä ja Possonlahden länsipuolisella tasanteella sekä harjanteen laen itäosassa. Havaitut rakenteet ja niiden ympäristöä kairattiin. Löydetyt kohteet kirjattiin ja valokuvattiin.

3. Maisema topografia ja geologia

Alue kuuluu geologisesti Itä-Suomen Karelidien vaara-alueeseen. Vaarat ovat jäännöksiä varhaisessa geologisessa jaksossa syntyneestä laajasta vuoristosta (Hjort 2001). Kuusamon pohjoisosan ylängön maisemaa Rukan vaarajonon ja Riisitunturin vaara-alueen välissä hallitsevat länsiluode - itäkaakkosuuntaiset drumliinikentät ja harjut ja niiden välissä olevat järvet ja aapasuot. Yleisin maalaji on moreeni. Lajittuneita maalajeja esiintyy etenkin harjujaksojen yhteydessä, paikoitellen on jäätikön sulamisvirtauksen kasaamia sora- ja hiekkaluoteita. Drumliiniharjanteiden ja harjujen suuntauksista voi havaita hyvin mannerjäätikön liikesuunnan.

Kaava-alue sijaitsee laajalla kaakkois-luodesuuntaisella drumliinilla tai harjanteella (kohde ei ole geologisesti määritetty). Laen ylin maalajikerros on sekä etelä- ja itärinteellä hiekkaa. Alue on supra-akvaattinen. Metsätyyppi on kuivahko mäntykangas, joka on pääosin talousmetsää, rantavyöhyke on rehevämpi ja paikoitellen soistunut.

Kartta 4. Lidar-aineistoon perustuva korkokuva 2 m DEM. Kaavan raja violettina katkoviivana. Vesistöt VPD 2. Maanmittauslaitoksen laserkeilausaineisto, karttapohja 1:20 000, 12/2020.

4. Valokuvat

Kuva 1. Etelärinteän länsiosa kuvattuna kaakkoon. Harvennettua nuorta kasvatusmetsää.

Kuva 2. Etelärinteän itäosa kuvattu lounaaseen. Taustalla Kaarelansalmi ja Hautasaari.

Kuva 3. Tasanne alueen kaakkoisosassa.

Kuva 4. Harjanteen itäinen rinne, taustalla Possolahden pohjukka, kuvattu itään.

4. Alueen aiempi maankäyttö

Esihistoriallisesta asutuksesta, joka on ollut mahdollista seudulla noin 10 000 vuotta, on löydetty suhteellisen vähän jälkiä Ala-Kitkan ja Yli-Kitkan (Kuusamon puoleinen alue) rantavyöhykkeeltä. Yli-Kitkan etelä-länsiosasta lähempää Posion keskustaajamaa tunnetaan useita kivikautista asuinpaikkoja. Suuri osa järven läheisyydestä löydetystä muista kohteista ovat ajoittamattomia maakuoppia, niiden lisäksi on historiallisen ajan asuinpaikkoja ja hautapaikkoja.

Alue kuului 1600-luvun loppupuolelle saakka Kemin Lappiin ja Kitkan siidaan (lapinkylä). Varsinainen Kitkan talvikylän sijainti ei ole tiedossa, mutta monessa yhteydessä sellaiseksi on esitetty Yli-Kitkan pohjoispuolinen rantaseutu joko Kuusamon tai Posion puolella. On toki mahdollista, että se on sijainnut nykyisen kylän kohdalla, missä Yli- ja Ala-Kitkan välinen salmi on. Merkillä pantavaa on myös, että Kaarelansalmen eteläpuolella on sekä "Hautasaari" että "Ruumissaari" - alueiden mahdollisesta arkeologisista inventoinneista ei löytynyt tietoa. Kaava-alueella on esihistoriallisen pyyntikuopan lisäksi historiallisen ajan rännihauta ja 2 pientä miilukuoppaa.

Kartta 5. Ote vuoden 1964 peruskartoista 4611 10 ja 4611 11 (yhdistetty).

5. Tulokset

Inventoinnissa kartoitettiin kolme uutta muinaisjäännöskohdetta, jotka sijaitsevat ryppäinä harjanteen itäpäässä: 1 Possoniemi 1, esihistoriallinen pyyntikuoppa, 2 Possoniemi 2 historiallinen rännihauta ja 3 Possoniemi 3 historialliset kuoppamiilut. Kohteilla on yhteinen aluerajaus.

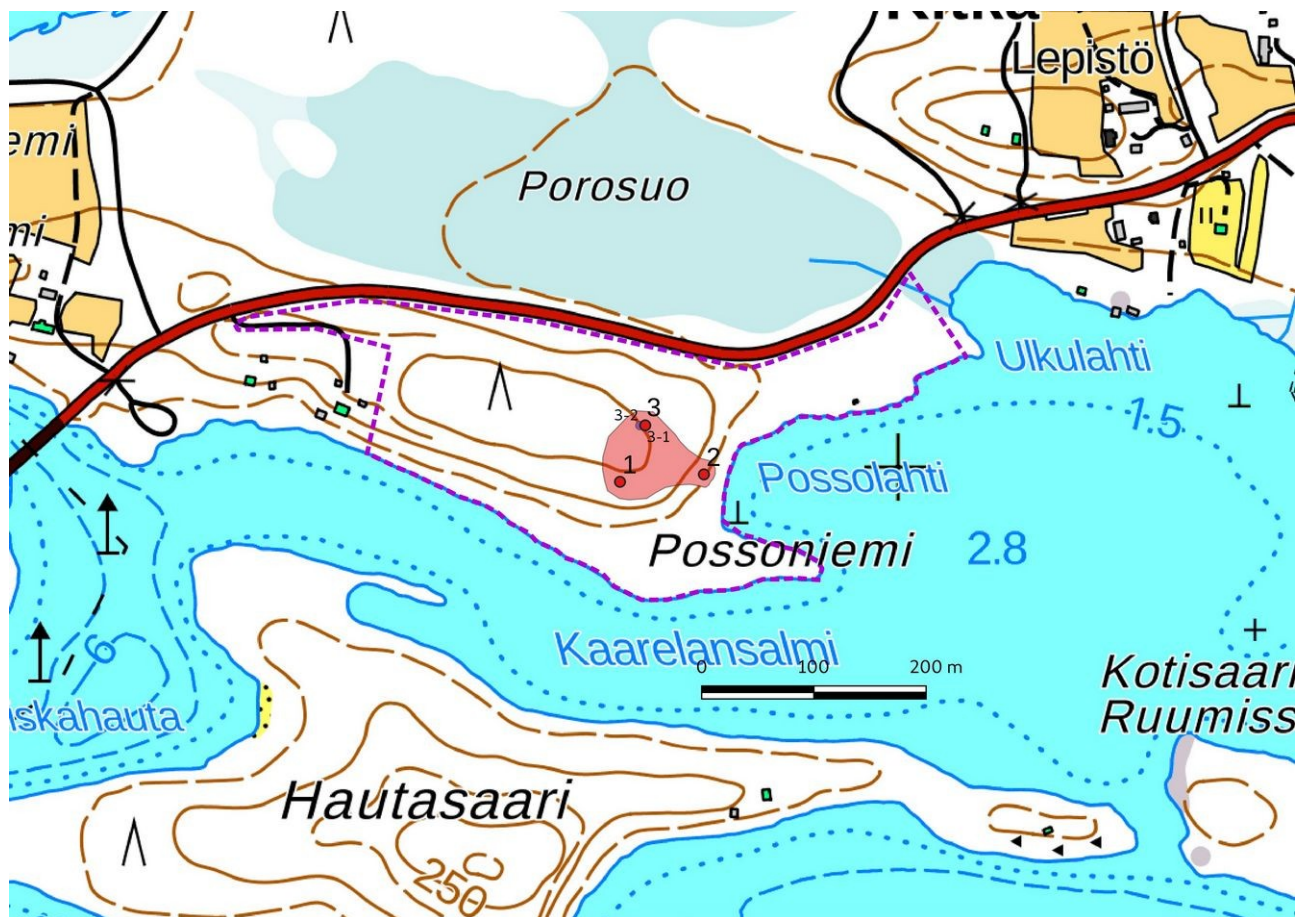
Lestijärvellä, 9.12.2020

Jaana Itäpalo

Jaana Itäpalo

Hans-Peter Schulz

Hans-Peter Schulz

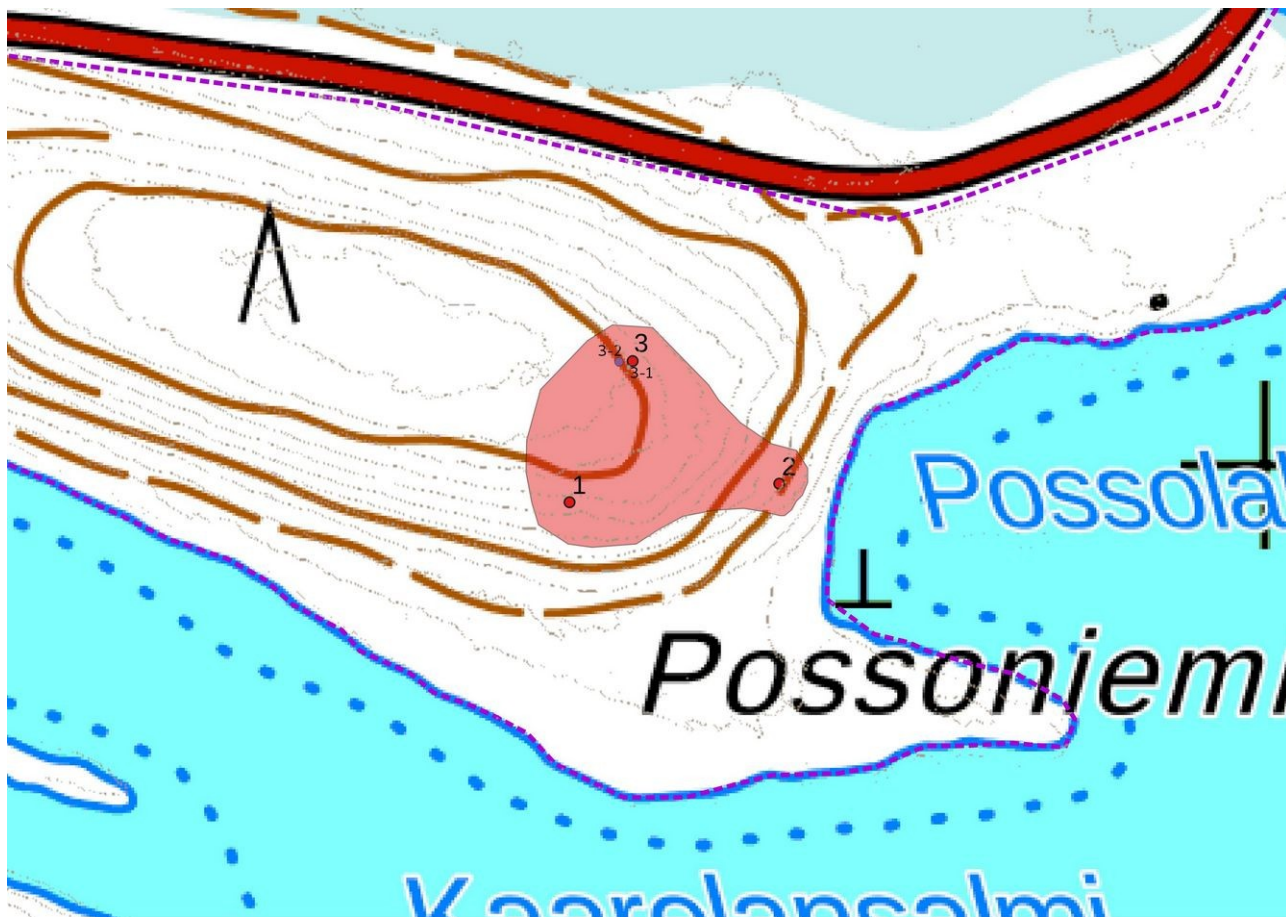
Kartta 6. Yleiskartta kohteet 1-3. Kohdekoordinaattipisteet punaisena, alakohteet vihreänä pisteenä, ehdotettu mj-alueen rajaus vaaleanpunaisena. Kaavan raja violetina katkoviivana. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 12/2020.

6. Kohdehakemisto

Kohde	sivu	tyyppi/ tyypin tarkenne	ajoitus	lkm	status
1. Possoniemi 1	9	Työ- ja valmistuspaikat / pyyntikuopat	esihistoriallinen	1	U
2. Possoniemi 2	10	Työ- ja valmistuspaikat / tervahaudoit/ rinnehauta	historiallinen / uusi aika	1	U
3. Possoniemi 3	11	Työ- ja valmistuspaikat / miilut	historiallinen / uusi aika	2	U

Taulukko. Status: U uusi muinaisjäännöskohde, MJ tunnettu muinaisjäännöskohde, K muu kulttuuriperintökohde, M muu havainto

Kohteet 1- 3 punaisena pisteenä, alakohteet vihreänä pisteenä, ehdotettu mj-alueen raja vaaleanpunaisena. Kaavan raja violetina katkoviivana. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 12/2020. Mk noin 1:1 500.

7. Kohdekuvaukset

1. Possoniemi 1

Rekisteritiedot		Paikkatiedot	
Mj-rekisteri		TM35-lehtijako	T5133R
Laji	Kiinteä muinaisjäännös	Vanha yleislehtijako	4611 10
Tyyppi	Työ- ja valmistuspaikat	Koordinaatit ETRS-TM35FIN	P: 7347987 I: 588752
Tyypin tarkenne	Pyyntikuopat	N2000	Z 249 m
Ajoitus yleinen	Esihistoriallinen	Koordinaattiselite	GPS-mittaus
Ajoitustarkenne			
Inventointilöydöt	-	Inventointimenetelmät	Pintahavainnointi, kairaus, valokuvaus
Aiemmat tutkimukset			

Kuvaus:

Harjanteen laen itäpäässä kaakkoisella ylärinteellä on matalan vallin ympäröimä maakuoppa. Kuopan halkaisija on valli mukaan lukien noin 4 m ja syvyys 0,6 m. Kairauksissa havaittiin kuopan pohjassa, yläreunassa ja vallissa 5 - 8 cm vahva huuhtoutumiskerros. Kuopan länsilaidan vallissa oli heikosti havaittavissa kaksoismaannos.

Huuhtoutumiskerroksen perusteella kuoppa on esihistoriallinen, rakenne ja sijainti viittaavat pyyntikuoppaan.

Ehdotus suojavyöhykkeeksi: Yhteinen aluerajaus (sm-merkintä) kohteiden 2 ja 3 kanssa.

Pyyntikuoppa kuvattu itään.

2. Possoniemi 2

Rekisteritiedot		Paikkatiedot	
Mj-rekisteri		TM35-lehtijako	T5133R
Laji	Kiinteä muinaisjäännös	Vanha yleislehtijako	4611 10
Tyyppi	Työ- ja valmistuspaikat	Koordinaatit ETRS-TM35FIN	P: 7347993 I: 588827
Tyyppin tarkenne	Tervahaudat, rinnehauta	N2000	Z 244-245 m
Ajoitus yleinen	Historiallinen	Koordinaattiselite	GPS-mittaus
Ajoitustarkenne			
Inventointilöydöt	-	Inventointimenetelmät	Pintahavainnointi, koepistot, valokuvaus
Aiemmat tutkimukset			

Kuvaus:

Harjanteen itärinteellä on 7 m pitkä ja 2 m leveä rinteen suuntainen maarakenne, joka koostuu kahdesta pitkulaisesta kuopasta, joita ympäröi valli ja joita yhdistää noin metri leveä ja 0,7 m syvä lyhyt kaivanto. Kuoppien mitat ovat: ylempi kuoppa 2,8 m x 2 m, syvyys 0,5 m. Pohjassa 7 cm humuskerroksen alla eriväristä sortunutta maata, 30 cm:n syvyydessä palanut kova savikerros, savikuonaa ja hiiltä; alempi kuoppa, 2,5 x 1,8 m, syvyys 0,6 m, sortunut, humuksen alla eriväristä maata ja hiiltä.

Rakenne on tyypillinen ns. rännihaudalle. Rännihaudat olivat käytössä ennen kuoppatervahautoja noin 1400-1700-luvuilla. Kohde on todennäköisimmin tältä ajanjaksolta.

Ehdotus suojavyöhykkeeksi: Yhteinen aluerajaus (sm-merkintä) kohteiden 1 ja 3 kanssa.

Ylempi kuoppa, rinnehaudan pohja (kuonaa ja hiiltä) kuopan pohjassa.

Rinnehauta, yleiskuva ylhäältä kaakkoon.

Yleiskuva alhaalta länsilounaaseen.

3. Possoniemi 3

Rekisteritiedot		Paikkatiedot	
Mj-rekisteri		TM35-lehtijako	T5133R
Laji	Kiinteä muinaisjäännös	Vanha yleislehtijako	4611 10
Tyyppi	Työ- ja valmistuspaikat	Koordinaatit ETRS-TM35FIN	P: 73478037 I: 588775
Tyypin tarkenne	Miilut	N2000	Z 250 m
Ajoitus yleinen	Historiallinen	Koordinaattiselite	GPS-mittaus
Ajoitustarkenne			
Inventointilöydöt	-	Inventointimenetelmät	Pintahavainnointi, kairaus, valokuvaus
Aiemmat tutkimukset			

Kuvaus:

Harjanteen laen itäpäässä ovat kaksi matalaa maakuoppaa. Kuopan 3-1 halkaisija on noin 2 m ja syvyys 0,4 m. Kuopan 3-2 halkaisija on noin 1,6 m ja syvyys noin 0,3 m. Kairauksissa havaittiin molemman kuopan pohjassa nokimaata. Kuopan 3-1 kairaus tuotti selkeämmän tuloksen: noin 7 cm paksun humuskerroksen alla oli 25 cm vahva kerros nokimaata ja hiiltä, sen alla 2 cm huuhtoutumiskerrosta tai vaaleaksi palanutta hiekkaa. Kohde lienee historiallinen, todennäköisesti yli 100 v vanha; kyseessä on ilmeisesti pienet kuoppamiilut (alakohde 3-1 melko varma, alakohde 3-2 on epävarma).

Ehdotus suojavyöhykkeeksi: Yhteinen aluerajaus (sm-merkintä) kohteiden 1 ja 2 kanssa.

alakohteiden koordinaatit:

id,N,10,0	koodi,C,10	tyyppi,C,20	x,N,10,0	y,N,10,0
3	3-1	kuoppamiilu	588775	7348037
3	3-2	kuoppa (miilu?)	588770	7348037

Miilu alakohde 3-1, yleiskuva itään.

Kairausnäyte kuopan pohjasta.

6. Aineistoluettelo

Digitaalinen aineisto:

Geologian tutkimuskeskus,
<http://gtkdata.gtk.fi/Maankamara/index.html>

Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <http://www.vanhakartta.fi/>

Kapsi ry, >wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu, tutkimusraportit, http://www.kparkeologia.fi/?page_id=132.

Museovirasto: Kulttuuriympäristön palveluikkuna, arkeologiset kohteet ja kulttuuriympäristön tutkimusraportit
arkeologia, Kuusamo
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_list.aspx
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_raportti_list.aspx

Maanmittauslaitos,
<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu,
<https://tiedostopalvelu.maanmittauslaitos.fi/tp/kartta>